

Baginove štúdie o svetovej literatúre

ANNA VALCEROVÁ, Filozofická fakulta PU, Prešov

Svetovej literatúre sa Albín Bagin venoval v súvislosti so svojím profesným zaraďením na Katedre slovenského jazyka a literatúry na UK v Bratislave, kde prešiel z rovnomennej fakulty v Prešove, vtedy UPJŠ v Košiciach v roku 1977. Štúdie o Gustavovi Flaubertovi, Antonovi Pavlovičovi Čechovovi a Thomasovi Mannovi publikoval v knihe *Traja majstri* (Smena, 1982). Ich jadro tvoria prednášky zo svetovej literatúry na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy UK v Bratislave. Jeho manželka však spomenula, že už ako študent si zapisoval poznámky o týchto svojich obľúbených autoroch do zošita, ktorý sa, žiaľ, nezachoval.

Žánrovo predstavujú štúdie autobiografické portréty. Ich tvorbe predchádza dôkladné štúdium prameňov, korešpondencie, denníkov, vlastná interpretácia textov a štúdium literárnokritických a literárnohistorických materiálov o autorovi. Množstvo údajov súvisí s Baginovou schopnosťou absorbovať až encyklopedické vedomosti, do istej miery aj s obdivom k francúzskej tradícii pozitívizmu (často citoval H. Taina a A. Thibaudeta), zdedil ho od matky, stredoškolskej profesorky francúzštiny na gymnáziu v Žiline (študovala českoslovenčinu a francúzštinu na KU v Prahe, počúvala o. i. Šaldove prednášky). Záujem o prírodovedné poznanie ako o poznanie overené skúsenosťou v ňom pestoval otec, stredoškolský profesor matematiky. Francúzsky vzlet kombinovaný s úctou k faktom, a nimi uzemnený, sa snúbi i v pomerne racionálnom štýle *Troch majstrov*.

Bagin sa usiluje v *Troch majstroch* o plnokrvný portrét autora v čo najširších možných biografických a literárnych súvislostiach. Z textu chce pri interpretácii vyťažiť maximum významov a súvislostí, čo spôsobuje určitú rozbiehavosť tém (na rozdiel od jeho nasledovníka v Prešove Stanislava Rakúsa, ktorý preferuje sústredenie sa na jeden teoretický problém v štúdiu). Albín Bagin, hoci teoretik literatúry, vychádzajúci nielen zo slovenskej, ale aj z poľskej literárnovednej tradície (J. Slawiński – A. Okopień-Sławińska – M. Głowiński: *Zarys teorii literatury*) a z Warrena a Welleka, ktorých *Teória literatúry* vyšla v polovici šesťdesiatych rokov v Čechách, kombinuje literárnoteoretický aspekt s hodnotiacim, literárnokritickým a v najväčšej miere – v porovnaní s ostatnými jeho dielami – i s hľadiskom literárnohistorickým. Dôležitá je u neho spätosť s dobou, literárny text nevisí vo vákuu či len v okolí iných textov; v tomto bol realista, vždy si uvedomoval okolnosti, obmedzenia dobového kontextu, ktoré musel sám ustavične prekonávať v regionálnych podmienkach východného Slovenska, kde plnil doslova úlohy národnobuditeľské, ale aj neskôr v Bratislave, v čase hlbokej normalizácie. Neznamená to, že sa tieto dobové obmedzenia neusiloval prekonávať, ale zvolil si metódu „postupných krokov“ (ktorú nachádza u Čechova), nikdy nešiel hlavou proti múru. Baginov životný postoj, ktorý charakterizuje „umiernenosť“ či „zlatá stredná cesta“ sa uplatňuje aj v jeho štýle a v metóde interpretácie literárnych textov. Po určitú hranicu bol „meštiakom“ ako Flaubert, Čechov, Thomas Mann, protivili sa mu extravagancie, romantické buričstvo a pátos, vedel, že len praktická, konkrétna, systematická činnosť má zmysel. Aj u zvolených autorov vyzdvihuje črty, ktoré boli vlastné aj jemu samému – sympatiu a žičlivosť

(s. 26) a ktoré sa už dnes z literárneho a verejného života akoby celkom vytratil. Práca je zvoleným autorom – rovnako ako jemu samotnému – „nevyhnutnosťou, koníčkom“ (s. 27). Flaubert je veľmi podobný pracovitostí, systematickosťou svojmu interpretovi – „nie génius, od prírody silný“, ale „nadaný pracant“, pre ktorého je tvorba „tvrdou drinou“. Spisovateľov portrét nie je v jeho podaní suchopárny, charakterizuje ho „plasticnosť“ a „životnosť“, „tvrdý každodenný zápas“ o dielo, aj s banálnou každodennosťou. Výsledkom nie je vypreparovaná schematická mŕtvolka, dielo bez života, zoradené do šablón, ale človek-spisovateľ, pre ktorého je písanie náročná drina ako každodenná práca pre kohokoľvek iného, ba obsahuje aj istú nevyhnutnú dávku fanatizmu, bez ktorého by literárna tvorba nebola možná (s. 27). Životnosť portrétu dodávajú časté citáty z korešpondencie a denníkov.

Autor *Troch majstrov* sám seba projektuje do osudov svojich zvolených spisovateľov. Umelecká aktivita je záležitosť spoločenská, no odsudzuje človeka na samotu (s. 28), píše Albín Bagin o Flaubertovi, no tento problém poznal i sám a dáva mu širšiu, všeobecnú platnosť. Rovnako vzťah centra a periférie (s. 28), ktorý si musel vyriešiť Flaubert, si riešil aj mladý literárny kritik Albín Bagin (nosil napr. z Bratislavy pravidelne svojim kolegom a študentom knihy na recenzovanie, aby pozdvihol katedru a východ na úroveň centra). Márne sa však presviedčal, keď tvrdil, že „Ľudstvo je všade“ (s. 28), realita a malomestské problémy, v ktorých vždy vládli vlastné zákony „malých veľkých“ ho napokon z tejto ilúzie vyviedli. Viacerí môžeme dosvedčiť, že jeho zápas bol sizyfovský a mnohým nám dodával silu tvoriť, aspoň začas a vytrvať. Ale jeho zápal, schopnosť strhnúť aj iných nám od jeho odchodu z katedry chýba. Je v tomto ohľade nezastupiteľný.

Traja majstri obsahujú aj dnes veľa zovšeobecňujúcich myšlienok, ktoré nám pomáhajú lepšie pochopiť nielen literatúru, ale aj život a orientovať sa v ňom (napr. úryvky z Flaubertovej korešpondencie, 1854, s. 29). Vedomie služby literatúre (s. 30) poznačilo nielen život analyzovaných autorov, ale bolo aj životným krédom Albína Bagina. Literatúra sa stala jeho (i našim) najsúbežnejším životom. Buď všetko alebo nič, istá mravná rigoróznosť, napriek realizmu nijaké mravné ústupky, resp. minimum, aby sa dalo prežiť, čo nebolo v tom čase pre človeka, ktorý mal rodinu, jednoduché.

V prístupe k literárnemu textu bol Bagin za klasiku. Efemérne dobové experimenty sa mu priečili. Učil nás základnej abecede štruktúry literárneho textu a jej prvky si aj v analyzovaných portrétoch rovnomerne všima: žánrové zaradenie textu, ideovotematický základ, motívy, ako jeho súčasť, sujet, fabula, kompozícia, postavy, jazyk a štýl, literárnohistorické a spoločenské súvislosti diela a komunikačný rozmer (autor – text – čitateľ). Jeho metóda výkladu je analytická, systematická, má cit pre estetické nuansy a kvality textu. Pri hodnotení je opatrný, radšej pridá, než uberie, kritik sympatie, nie vzdoru. Jeho metódu interpretácie charakterizuje cit pre mieru, rovnovážnosť, preferuje harmóniu jednotlivých zložiek textu, zlatý rez. Prejavuje sa u neho štrukturalistické školenie, ale bez preberania schematizácie. Literárny text je v jeho podaní individuálny živel, plný života, zvukov, farieb, chutí a vôní. Až keď si overí elementárne zložky Flaubertových (Čechovových, Mannových) textov, ukazuje, v čom je novosť ich diel ako celku i v detailoch (žánrová, štýlová, kompozičná, sujetová). Ako jeden z mála literárnych vedcov v tom období reflektuje čitateľský aspekt, odmieta – podobne ako jeho autori – komer-

cionalizáciu, nadbiehanie čitateľskému vkusu, ktorému napr. Flaubert vzdoroval únikom do sveta umenia (s. 37).

Pre Albína Bagina i jeho metódu je charakteristický perfekcionizmus. Rovnako ako pre Flauberta i pre Albína Bagina bola literatúra najvyššou životnou hodnotou, čímsi posvätným, náboženským. Negatívnym hodnoteniam sa vyhýba, zmierňuje ich. Interpretáciu *Salamba* napr. uzatvára vetou typickou pre kritika sympatie: „všetky prehry tohto autora boli ‚čestné‘. Porážkou so čťou je a zostane aj román *Salambo*“. Ďalej ešte viac relativizuje predchádzajúce príkre tvrdenie (s. 42) a optimálne riešenie vo Flaubertovom diele nachádza v rovnováhe realizmu a romantizmu (s. 43).

Albín Bagin je svojim založením moralistom, z analýzy textov čerpá poučenia pre život (s. 46). Nezaobíde sa bez záverečných zhrnutí, často i v rámci odseku, ale aj časti či celej problematiky. Na základe všetkých súvislostí buduje konečnú sémantickú súvahu o autorovi a diele (s. 50). Hľadá a nachádza autorovu významovú a výrazovú dominantu, ale odmieta kategorizovať či určovať poradie estetickej kvality jednotlivých umeleckých diel, keď napr. A. Thibaudet, autor *Dejín francúzskej literatúry*, z ktorých Bagin vychádza, kladie *Citovú výchovu nad Pani Bovaryovú* prudko s ním polemizuje: „Súhlasím s hodnotením francúzskeho kritika – s výnimkou stanovenia poradia. Majstrovské diela podľa nás nevstupujú do tabuliek.“ (s. 51). Preferuje autorov, ktorí odmietajú priveľkú citovú zaujatosť v texte – taký je Flaubert, Čechov, Thomas Mann. Z Flaubertovej korešpondencie vyberá: „Čím menej vec cítiš, tým si schopnejší vyjadriť, aká je (...) vo svojej všeobecnosti, zbavená efemérnych náhodností“. Albín Bagin komentuje a uzatvára túto problematiku typickou záverečnou pointou: „Objektívnosť pre tohto spisovateľa značila odosobniť sa od citu, ktorý stvárnovať“.

U Čechova si cení stručnosť štýlu, danú jeho atypickým vstupom do literatúry v humoristických časopisoch s pseudonymom Antoša Čechonte: „z textu vynecháva všetko zbytočné: expozíciu, opisy, charakteristiky, prídavné mená a príslovky“ (s. 80). Všíma si výstavbu priestoru v Čechovových poviedkach (*Step*). V prírodných motívoch nachádza impresívnosť (s. 84), cenné sú teoretické úvahy o možnostiach krajného spomalenia v tempe rozprávania (s. 85), podstatu jeho prózy (*Step A. V.*) nachádza „v osobiťom prepletaní príbehových a metaforických (...epických a lyrických) motívov na spôsob hudobnej skladby. Čechov tu uplatnil kontrapunktické vedenie hlasov“ (s. 87).

Spolu s Čechovom sa mu bridí ľahostajnosť jeho hrdinov: „Ľahostajnosť, to je ochrnutie duše, predčasná smrť“, píše o *Izbe č. 6* „najtragickejšie pôsobí skutočnosť, že obyvatelia sa zmierili s daným stavom, pokladajú ho za prirodzený a nebúria sa voči násilnostiam“. Proti danému stavu Albín Bagin vystupoval do posledného dychu i textom *Troch majstrov*. Ich poznanie je stále aktuálne, znie, žiaľ, priveľmi súčasne: „ak aj ktosi čosi urobí býva (i u nás) zatienený spoločensky bezvýznamnými nulami“. Myšlienka, že „človek je nielen produktom a ‚obťou‘ sociálnej reality, ale aj jej spolutvorcom (s. 89), nie je len Čechovovým, ale aj Baginovým krédom, zaznieva z jeho knihy ako výstraha a záväzné memento súčasníkom. Čechovovská štúdia obsahuje cenné poznatky o stavbe novely a o jej rytme (s. 90), ale čítame ju aj ako výzvu pre ľudí v období normalizácie, aby nepodľahli apatii ako čechovovskí hrdinovia. Paralely medzi obdobím rozpadu cárskeho Ruska a nedvižnosťou obdobia normalizácie sú evidentné (s. 93). Albín Bagin v období,

keď lekári vyslovili jasný ortieľ a dali mu pár rokov života nepíše o sebe, ale o autoroch, ktorí celý život prekonávali chorobu tvorbou. Čechov sa verejne nikdy nepriznal ku svojej chorobe, hovorí o „nepravej statočnosti“ (*Višňový sad* mohol vytvoriť len tak, že napísal dva riadky denne) – Gorkij (s. 99). Len najbližší vedia, aký heroický zápas musel autor *Troch majstrov* zvlásť, aby kniha vznikla. Je odkazom pre všetkých maloverných, ktorým banalita a hniloba pomerov a malosť ľudí bránia v písaní. Len tvorbou a veľkými vzormi môžeme prekonať malosť pomerov a vyviešť tento národ z bahna, do ktorého sa prepadáva. Taký je jeden z odkazov tejto ojedinelej knihy, venovanej trom majstrom svetovej literatúry.

Kritickovedné aspekty textov Albína Bagina

MARTA SOUČKOVÁ, Filozofická fakulta PU, Prešov

Pri formulovaní názvu môjho príspevku som vychádzala z článku Oskára Čepana *Vzťah kritiky, esejistiky a literárnej vedy*.¹ Zaujala ma autorova idea o možnosti vzniku „nového kritickovedného žánru, ktorý nebude mať ani obmedzené prednosti, ani neobmedzené nedostatky súčasnej kritiky, esejistiky a literárnej vedy“². Nebudem ďalej – v nadväznosti na Čepana, ktorý, mimochodom, týmto spôsobom oddelil kritiku od literárnej vedy – uvažovať o uvedených pozitívach a nedostatkoch, ale o kritickovednej metóde A. Bagina. Nazdávam sa, že práve Baginovi – ako jednému z mála bádateľov – sa podarilo spojiť literárnoteoretické, literárnohistorické a literárnokritické aspekty textu do kritickovedných. Kritik Albín Bagin, ktorému nechýba odvaha prvolezecky sa vyslovať k debutom, či promptne – tu a teraz – reagovať na konkrétne texty, argumentuje bez ťažkostí práve zásluhou dôkladného poznania literárnej teórie. Bagin zároveň dobre pozná svedomitú, i archívnu prácu literárneho historika. Tieto, možno na pohľad nadnesené a príliš všeobecné tvrdenia sa pokúsim dokázať na konkrétnom materiáli Baginových publikácií *Priestory textu* (1971), *Obrazy a myšlienky* (1979 – spolu s Jánom Števéčekom) a *Vitalita slovesnej tvorby* (1982), teda najmä vo vzťahu autora ku slovenskej poézii, próze a kritike. Skôr ako Baginove – hoci nesporne podnetné analýzy individuálnych diel – ma bude pri tejto príležitosti zaujímať autorova metóda, jeho kritériá hodnotenia literárneho diela a postuláty, ktoré stanovil a ktorými sa riadil v interpretácii umeleckého, ale aj odborného textu.

Z predchádzajúceho konštatovania o integrite aspektov poznávania slovesného diela ešte nevyplýva, že by v jednotlivých publikáciách, prípadne v ich častiach, nemohol prevládať literárnokritický, literárnoteoretický alebo literárnohistorický prístup A. Bagi-

¹ Porov. ČEPAN, O.: *Vzťah kritiky, esejistiky a literárnej vedy*. Slovenské pohľady, 79, 1963, č. 1, s. 21–25.

² Tamže, s. 25.